Lisbeth Verstraete Hansen

*Lektor ved Institut for Internationale Kultur- og Kommunikationsstudier
Handelshøjskolen i København / Copenhagen Business School*

Glenn Ole Hellekjær:

Språkmakt og avmakt:

Bruk av og behov for fremmedspråk i statsforvaltningen

Bokanmeldelse

Glenn Ole Hellekjær:

Språkmakt og avmakt:

Bruk av og behov for fremmedspråk i statsforvaltningen,

Fokus på Språk 25/2010.

Halden: Fremmedspråksenteret.

ISSN: 1890-3622

ISBN: 978-82-8195-048-1 (trykket)

ISBN: 978-82-8195-049-8 (på nett)

(<http://www.fremmedspraksenteret.no/neted/modules/archive/front/file.php?data=8d0a4c5b25037a832257e29af5d71505>)

62 sider.

I 2007 udgav Glenn Ole Hellekjær rapporten *Fremmedspråk i norsk næringsliv: engelsk er ikke nok*, der vakte berettiget opmærksomhed i brede kredse. Nu er der med rapporten *Språkmakt og avmakt: Bruk av og behov for fremmedspråk i statsforvaltningen* kommet en opfølging med fokus på den offentlige forvaltning. Rapporten er blevet til på initiativ fra Nasjonalt senter for fremmedspråk i opplæringen og er et led i Kunnskapsdepartementets strategiplan *Språk åpner dører. Strategi for styrking av fremmedspråk i grunnopplæringen 2005-2009*.

Rapporten består af syv kapitler. Efter et kort sammendrag redegøres i et par indledende kapitler for baggrunden for undersøgelsen, for behovsanalysens relevans, tidligere undersøgelser og den anvendte metode. Herefter præsenteres resultaterne (kapitel 4), der efterfølges af diskussion (kapitel 5) og en række forslag til tiltag på uddannelses- og arbejdsgiverniveau (kapitel 6). Rapporten afsluttes med bibliografi samt bilag med udvalgte tabeller og det anvendte spørgeskema.

I kapitel 2 redegør Hellekjær for, hvorledes behovsanalyser kan bidrage til at føre sprog- og uddannelsespolitik på grundlag af viden og ikke på ”synsning eller overdreven selvtillit, for eksempel en forestilling om at alle i Norge er gode i engelsk” (s. 12). Det er altså spørgsmålet om prioriteringer, som behovsanalyserne kan være med til at kvalificere: hvilke fremmedsprog skal der udbydes, hvilke sprogfærdigheder og niveauer skal man stile mod, og hvilke opgaver, skal

man kunne varetage? Kapitlet indeholder desuden en gennemgang af tidligere undersøgelser af fremmedsprog i norsk erhvervsliv, hvoraf den mest vægtige utvivlsomt er Hellekjær's egen rapport fra 2007, der omfattede 1032 respondenter. Dette arbejde viste, at engelsk var det suverænt mest anvendte sprog i eksport- og importarbejdet, og at sproget blev mere brugt, end markedsandelene i den engelsksprogede verden kunne forklare. De norske virksomheder har mange ansatte, som klarer sig glimrende på engelsk, men ikke desto mindre mangler de medarbejdere, der mestrer sprogligt mere krævende opgaver af såvel faglig som social karakter, hvilket "tyder på at de generelle engelskferdighederne svikter i like stor grad som de fagspråklige" (s. 14). Det samme mønster gør sig gældende for andre fremmedsprog, og Hellekjær kunne vise, at mange af de respondenter, der anvendte fremmedsprog, hverken havde en videregående sproglig uddannelse eller nogen form for sproglig tillægs- eller efteruddannelse. Det betyder, at virksomhederne er stærkt afhængige af sprogtilbuddet i på ungdomsuddannelserne.

Den seneste undersøgelse bygger videre på disse resultater og kan derfor bruges til at vurdere, om resultaterne fra 2007-rapporten afspejler et generelt problem. For som Hellekjær anfører, kunne man på baggrund af den første rapport indvende, at problemer med utilstrækkelige sprogkundskaber er typiske for erhvervslivet men ikke nødvendigvis for andre områder. Omvendt kan man sige, at hvis de samme vanskeligheder genfindes i den offentlige sektor, vil det være en klar og næsten uigendrivelig indikation på, at mangelfulde engelsk- og fremmedsprogkundskaber er et generelt problem i Norge, hvad der i så fald bør "få klare konsekvenser for beslutninger om, og ambisjonsnivået for språkundervisningen i videregående og højere utdanning" (s. 39).

Metodisk hviler rapporten på en kvantitativ undersøgelse, hvor data er indsamlet gennem en elektronisk rundspørge (kapitel 3), der siden er fulgt op af en mindre, kvalitativ interviewundersøgelse ved Tone Fairway. Spørgeskemaet blev udsendt til en stikprøve på 1551 af regeringsapparatets 4225 ansatte og af dem valgte 846 respondenter at svare, hvilket giver en svarprocent på 55 % svarende til omkring 20 % af de ansatte i departementerne. Det er således et solidt materiale, Hellekjær har baseret sine to undersøgelser på. Trods de to sektors vidt forskellige interesser, mål og midler er konklusionen stort set enslydende i de to undersøgelser, hvor Hellekjær konsekvent opererer med et skel mellem "engelsk" og "fremmedsprog". Denne skelnen giver god mening, når man ser på det engelske sprogs aktuelle dominans i en lang række domæner (*bruksområder*).

Analysen i kapitel 4 viser, at et første lighedstræk mellem de to sektorer er, at engelsk bruges ofte og af de allerfleste, mens andre fremmedsprog anvendes i meget mindre grad. I erhvervslivet var tysk og derefter fransk de mest anvendte sprog efter engelsk, mens det i statsforvaltningen, hvor 89 % af respondenterne angav at bruge engelsk i deres arbejde, er fransk, der indtager andenpladsen efterfulgt af tysk på tredjepladsen. Spansk kom i begge undersøgelser ind på en

fjerdeplads. Et andet lighedstræk er, at engelsk tilsyneladende ofte bruges som erstatningssprog i situationer, hvor det skønnes, at et andet fremmedsprog ville have været mere fordelagtigt. Således gav flere ansatte i departementerne udtryk for, at den altovervejende brug af engelsk af og til skete på bekostning af Norges interesser. Nogle respondenter have oplevet modersmålsbrugere på engelsk udnytte deres sproglige overtag til at udmanøvrere ikke-modersmålsbrugere, der manglede fagsproglige kundskaber. Dette bliver underbygget i de opfølgende kvalitative interviews, hvoraf enkelte uddrag citeres i rapporten.

Hellekjær analyserer herefter, hvilket niveau respondenterne bruger deres fremmede sprog på, og resultatet understreger klart relevansen af at skelne mellem engelsk og andre fremmedsprog. Ser man på engelsk, brugte 63 % af de adspurgte sproget til *læsning* af jobrelaterede tekster og til enkel skriftlig og mundtlig kommunikation (39 %). En noget mindre del – 21 % – angav at bruge engelsk til *krævende mundtlig* kommunikation som forhandlinger og præsentationer, mens tallet for *krævende skriftlig* kommunikation (rapporter, udrudninger, artikler) var nede på 15 %. Hellekjær konkluderede heraf, at de fleste ansatte har gode basale engelskkundskaber, som sætter dem i stand til at læse tekster, men at mange af dem mangler de avancerede fagsproglige færdigheder, som er nødvendige i forhandlinger, ved pressekonferencer, præsentationer eller til møder. Hvad andre fremmedsprog angår, anvendte 22 % af respondenterne et andet sprog end engelsk til *læsning* af jobrelaterede tekster, mens tallene for *enkel kommunikation* er nede på hhv. 19 % for det mundtlige og 9 % for det skriftlige. Når det handler om *krævende mundtlig* kommunikation, er det blot 3% af de adspurgte, der anvender et fremmedsprog til det, og blot 2 % af respondenterne anvender fremmedsprog til at skrive *krævende tekster*.

Disse resultater, som underbygger hypotesen om, at brugen af sprog på arbejdsmarkedet er helt afhængig af sprogtilbuddet i grund- og gymnasieskole, er eminent vigtige i et uddannelsespolitisk perspektiv. Hele 81 % af de respondenter (formentlig overvejende udklækket fra jura, statskundskab og økonomi), som bruger engelsk i arbejdet, gør det på grundlag af det sprogkendskab, de har med fra gymnasiet. Blot 18 % af de respondenter, som anvendte engelsk i deres arbejde havde en videregående uddannelse, der omfattede engelsk! Det betyder, at selv hvor der opstår et behov for mere krævende sprogbeherskelse, trækkes der oftest veksler på sprogkundskaber fra gymnasiet. Det forklarer formentlig, hvorfor øvrige fremmedsprog bruges så lidt i den norske statsforvaltning: skolens timeantal for andet og tredje fremmedsprog er lavere end for engelsk og giver endnu mindre grundlag for at indgå i nogen form for krævende kommunikation.

Sagt på en anden måde ser det ud til, at sprogbrug på arbejdsmarkedet er en afspejling af fagudbuddet i skolen og altså ikke nødvendigvis udtryk for de reelle behov. Eksempelvis angiver en respondent, at fransk og spansk er langt vigtigere end de fleste nordmænd tror:

Jeg har drevet med internasjonalt arbeid i [mange] år. Selv om engelskkunnskapene er blitt langt bedre i Frankrike og Tyskland, er det fortsatt mange på fagnivå som kommuniserer svakt på engelsk. Dessuten åpner kontakt på deres morsmål for lettere å få fram forståelse for våre synspunkter. Jeg mener det bør legges større vekt på muntlig kommunikasjon og lesning av tysk og fransk, eventuelt også italiensk og spansk. Når det gjelder russisk er det et ”must” for kontakt på fagnivå i Russland og de fleste tidligere sovjetrepublikker.

(Hellekjær, 2010, s. 31)

Det er i øvrigt værd at bemærke, at hvor de fleste af erhvervslivets aktører i rapporten fra 2007 forudså et fremtidigt behov for tyskkundskaber (og derefter fransk, spansk, russisk og kinesisk), så er fransk det sprog, statsforvaltningens respondenter vurderer, der vil blive mest behov for i fremtiden (og herefter tysk, spansk, russisk, kinesisk og arabisk i nævnte rækkefølge).

I diskussionen (kapitel 5) fremhæver Hellekjær, at undersøgelsens vigtigste konklusion er påvisningen af et identisk problem med sproglig utilstrækkelighed i såvel erhvervslivet som i den offentlige sektor. Som forklaring anføres, at ”[d]et er nærliggende å tro at dette skyldes ansettelsespolitik, i samspill med skolens og høyere utdannings manglende vektlegging av språkkunnskaper” (s. 37). Forfatteren har i den forbindelse gennemgået departementernes stillingsannonser og set, at når man efterlyser færdigheder i engelsk, norsk og eventuelt et fremmedsprog, indgår dette som oftest sammen med krav om juridisk, naturfaglig, samfundsfaglig eller økonomisk mastergrad. Da sprog ikke er en del af disse uddannelser, vil det være gymnasiets fagniveau, der bliver bragt med i ansættelsen. Det har konsekvenser for den sproglige kvaliteten, og flere respondenter mener, at der i departementerne er behov for at oprette en særlig sprogteneste for engelsk til at varetage oversættelse, sprogrevision og støtte den mundtlige kommunikation. Hellekjær vurderer, at disse kommentarer afspejler et forhold, som også blev fundet i erhvervslivet: kundskaber i sprog har enten lav eller slet ingen status (cf. s. 39).

Den generelle situation for andre fremmedsprog end engelsk er mere kompleks. På den ene side ser det ud til, at en del ansatte reelt har gode kompetencer i fremmedsprog, men at de ikke altid får brugt dem! Flere respondenter mener, at den manglende brug af fremmedsprog koster Norge international indflydelse og gennemslagskraft. Endelig er der så godt som ingen brugere af ikke-europæiske sprog i departementerne, hvilket får Hellekjær til at efterlyse en klar sprogpolitik, der bl.a. skulle indbefatte en kortlægning af de nuværende ansattes sprogkendskab.

I kapitel 6 foreslås en række tiltag, der som afgørende forudsætning har en erkendelse af, at en ambition om dygtige sprogbrugere kræver en systematisk indsats over tid, og at denne opgave ikke kan overlades til et enkelt niveau i uddannelsessystemet men kræver en koordinering mellem forskellige myndigheder, arbejdsgivere og arbejdstagere.

Man finder i rapporten mange paralleller til eksempelvis danske forhold, hvor engelsk også er dominerende i stort set alle domæner, og hvor fremmedsprog i de fleste virksomheder er en "lavstatus-kvalifikation". Der synes også i Danmark at herske en generel konsensus om, at engelsk er nok til at klare sig internationalt, og at danskerne er så naturligt dygtige til engelsk, at de knapt nok behøver undervisning!

En sådan holdning sætter selvfølgelig andre fremmedsprog under pres, og debatten trænger sig på: Hvilke sprog skal der undervises i? Hvorfor? Hvilken sammenhæng skal de indgå i? Her har behovsanalyser utvivlsomt en væsentlig rolle at spille. Men måske rummer de også enkelte blinde vinkler? Som Hellekjærs rapport viser, siger sprogbrugen i det daglige arbejde ikke noget sikkert om behovet, fordi den enkeltes arbejdsvaner er påvirket af, hvilke sprog han/hun reelt behersker. Og når man spørger til fremtidige behov, ligger der også en mulig fejlkilde i den enkeltes (manglende) sprogkundskaber, der kan forhindre ham/hende i overhovedet at *erkende* behovet. Det allersværeste, skrev en dansk professor en gang, er "de ikke erkendte, de ikke oplevede behov! For visse behov erkendes vel først, når man oplever, at de kan imødekommes" (Schmidt, 1978, s. 313.) Man kan derfor fundere lidt over, hvilken status, behovsanalyser skal tillægges i udarbejdelsen af en sprog- og uddannelsespolitik. Kan de stå alene, eller skal de suppleres af overvejelser over det, man kunne kalde sprogfagenes ikke-markedsrelaterede værdier (se fx Grin, 2005)? Det er bestemt en diskussion værd.

Den beskrevne situation er langt fra enestående for Norge. Til gengæld er Norges svar på udfordringen ganske bemærkelsesværdig. Den norske regerings oprettelse af et *Nasjonalt senter for fremmedspråk i opplæringen* viser, at fremmedsprog tages alvorligt i uddannelsesplanlægningen, og takket være Hellekjærs to rapporter er der taget et vigtigt skridt mod en overordnet forståelse af fremmedsprogenes situation på det norske arbeidsmarked. *Språkmakt og avmakt: Bruk av og behov for fremmedspråk i Statsforvaltningen* er samtidig et fint eksempel på, hvordan diskussioner om fagtilbud, undervisning, niveauer og progression kan kvalificeres gennem systematisk tilvejebringelse af viden. Derfor bør rapporten, der vrimler med spændende observationer og tankevækkende konklusioner, blive pligtlæsning for enhver beslutningstager med ansvar for sprog-, uddannelses- og ansættelsespolitik.

Referencer

- Grin, François. (2005). *L'Enseignement des langues étrangères comme politique publique*. Haut Conseil de l'évaluation de l'école, rapport 2005(19). Paris: Haut Conseil de l'évaluation de l'école.
- Hellekjær, Glenn Ole. (2007). *Fremmedspråk i norsk næringsliv – engelsk er ikke nok!*, Fokus på språk 3/2007. Halden: Fremmedspråksenteret.
- Schmidt, Knud Rahbek. (1978). "Undervisningen i fremmedsprog skal kulegraves", *Undervisning*, nr. 5, s. 309-315.